

RÓŻNICE W POSTAWACH WOBEC GLOBALIZACJI, POSTRZEGANIU ZAGROŻEŃ GLOBALIZACYJNYCH I STOSOWANIU OBRON POMIĘDZY GRUPĄ WCZESNEJ I WYŁANIAJĄCEJ SIĘ DOROSŁOŚCI

WPROWADZENIE

W dzisiejszych czasach zmiany kulturowe, a wraz z nimi zmiany tożsamości społeczno-kulturowej są niezwykle intensywne. Wraz z nowymi wyzwaniem zglobalizowanej rzeczywistości, Polska i cały świat musi stanąć w obliczu wyzwań takich jak masowe migracje ludności, i poczucie bezradności, w tym instytucjonalnej, związane z nieadekwatnością dotychczasowych działań.

Przekształcanie i mieszanie się kultur, wartości i tradycji, związane są ze zmianą stylu i sposobu życia ludzi. Im szybsze i bardziej gwałtowne są te zmiany, tym większe wymagania i oczekiwania stawiane są przed instytucjami życia społecznego. Polskie społeczeństwo, które w ostatnim ćwierćwieczu doświadczyło co najmniej dwóch przełomowych momentów, może stać się przykładem tego, w jaki sposób globalne procesy wpływają nie tylko na politykę i ekonomię państwa, ale i bezpośrednio na życie jego obywateli.

W Polsce przykładami punktów zwrotnych w tej zmianie rzeczywistości jest transformacja 1989 i 2004 roku. Pierwsza otworzyła Polskę na politykę i gospodarkę globalną, druga zmieniła rolę Polski w tej relacji (Senejko, Chmielewska-Łuczak, Łoś, 2013; Wilczyński, 2005).

Współcześnie można zaobserwować bezradność wielu specjalistów i instytucji społecznych, która wynika z tego, że ich wiedza, sposób działania i komunikacji z ludźmi były konstruowane przy udziale zupełnie innych wartości i założeń na temat społeczeństwa, nie przystających do obecnych globalizacyjnych uwarunkowań.

Ekonomiczne, polityczne i socjologiczne analizy globalizacji i związanych z nią zmian pozwalają na rozumienie tego zjawiska z perspektywy tych gałęzi nauki. Wraz z psychospołecznymi skutkami masowych migracji, nauki społeczne wprowadzają do tych wyjaśnień „perspektywę jednostki”, pozwalającą lepiej zrozumieć globalne zmiany (Bandura, 2001). Niniejszy artykuł jest próbą opisanie i zrozumienia w jaki sposób jednostka postrzega globalizację i zagrożenia z nią związane, oraz w jaki sposób reaguje na nie.

PSYCHOLOGIA GLOBALIZACJI

Polityczno-ekonomiczne definicje globalizacji wskazują przede wszystkim na rozciągłość globalnych sieci oraz prędkość przepływów między nimi — informacji, transportu czy podróży (Friedman, 2000; Nobis, 2014; Beck, 2005). Anthony Giddens, jeden z ważniejszych głosów w dyskusji na temat globalizacji, definiuje globalizację jako proces wzmacniania relacji i wzrastania współzależności na całym świecie, na skutek czego geograficzne i kulturowe granice pomiędzy krajami i różnymi kulturami przestają mieć takie znaczenie jak wcześniej (Giddens, 1990, 1991, 2002a). Podkreśla wzajemne powiązania lokalnych wydarzeń i kontekstów w skali światowej, w zakresie informacji, pracy, ekonomii, tradycji czy zwyczajów. Zauważa przy tym nie tylko wpływ globalnych zjawisk na lokalne rynki czy społeczności, ale i glokalizacji — gdy zjawiska czy idee pochodzące z małych społeczności wpływają na to, co globalne (Giddens, 2002b).

Wraz z rozwojem globalizacji zwiększa się prędkość zmian społecznych, ekonomicznych i politycznych, które prowadzą do całkowitego przekształcania się warunków życia ludzi, zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośrednio oddziałując na kulturę. Coraz bardziej zwiększa się różnica pomiędzy kulturą i warunkami życia poszczególnych pokoleń (Bauman, 1998b; Friedman, 2000; Jedlińska, 2013).

Rozwój mediów, dostępność Internetu, telefonów komórkowych współwystępuje z mieszaniem się (*intermingling*) kultur, co wspiera znaczne zmiany w funkcjonowaniu społecznym. Wyraża się to poprzez zmianę zwyczajów społecznych, systemów wartości, a także rozwój kultury popularnej, która kształtuje nowe trendy i modę. Media i reklamy promują konsumpcyjny styl życia, w tym również zachowania, które nie są konieczne pożyteczne dla jednostek albo dla całego społeczeństwa (Senejko, Chmielewska-Łuczak, Łoś, 2013).

Stres akulturacyjny od początku opisywany jako reakcja przedstawicieli styku dwóch odmiennych kultur (Berry, i in., 1987), opisuje również reakcje ludzi doświadczających przejścia pomiędzy tradycyjną a nowoczesną wersją ich własnej kultury, co w zglobalizowanym świecie odbywa się coraz szybciej (Berry, 2008). Ten współczesny stres akulturacyjny, który potencjalnie dotyka każdą osobę, może być ważnym elementem pośredniego wpływu globalizacji na funkcjonowanie jednostki.

Kultura jest zbiorem wartości, wierzeń i tradycji ludzi (Shwartz, 2014), jest więc trzonem ludzkiej tożsamości oraz ludzkiego życia. Wpływ globalizacji na kulturę, prócz stresu akulturacyjnego, przejawia się w każdym niemal aspekcie funkcjonowania człowieka, od zmienionych warunków podejmowania decyzji, aż po przeżycia, emocje, czy nawet strukturę Ja (Bauman, 2013; Arnett, 2002).

Jedną z psychologicznych konsekwencji globalizacji jest zmiana w zakresie podejścia do pracy, wielokrotne jej zmiany w ciągu życia, często wiążące się z ze zmianą miejsca zamieszkania i koniecznością ciągłej rywalizacji o stanowisko pracy (Friedman, 2000; Giddens 2007; Elliot 2011). Zygmunt Bauman mówi tu wręcz o „wędrującej tożsamości”, związanej z epizodycznym i tymczasowym charakterem doświadczeń współczesnego człowieka (Bauman, 2013).

Psychologia charakteryzująca się wielością subdyscyplin opisujących funkcjonowanie podmiotu (intrapersonalne, biologiczne, międzyludzkie i socjostrukturalne) powinna odgrywać ważną rolę w analizie współczesnej rzeczywistości. W szczególności w ocenie możliwości i sposobów wpływu gwałtownego postępu technologicznego na człowieka (i odwrotnie — wpływu człowieka na społeczną rzeczywistość) oraz w całościowej diagnozie możliwości przystosowania się bądź zmiany jednostki (Bandura, 2001).

Jako obszary potencjalnych trudności, którymi może zająć się psychologia globalizacji wskazuje się tożsamość biculturalną (*bicultural*), tożsamość rozproszoną (*identity confusion*) czy też kształtowanie wybieranych osobiście kultur, głównie o charakterze religijnym (*self-selected cultures*) (Arnett, 2002).

Zmiany te mogą skutkować odraczaniem decyzji dotyczących założenia rodziny czy też zatrudnienia już poza okres adolescencji, do wieku 25-26 lat (tzw. *emerging adulthood*). Okres ten (18-25 lat) charakteryzuje się wydłużeniem czasu na eksplorację możliwych dróg życiowych w zakresie miłości, pracy czy światopoglądu i odroczenie podejmowanych decyzji i zobowiązań w tych obszarach, przez co ta grupa wiekowa charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem pełnionych ról czy preferowanego stylu życia (czym różni się od adolscetów czy Młodych Dorosłych). Okres ten jest wyraźny w społeczeństwach, które za sprawą warunków ekonomicznych i socjokulturowych pozwalają młodym ludziom na odraczanie decyzji życiowych i jest wyraźnym przykładem wpływu procesów globalizacyjnych na rozwój człowieka jako jednostki (Arnett, 2000; Oleszkowicz, Misztela, 2015).

Tematyka globalizacji z perspektywy psychologicznej podejmowana jest od niedawna. Dotyczy zazwyczaj wpływu oddzielnych aspektów globalizacji na życie psychospołeczne lub problemy z tożsamością (Sampson, 1989; Arnett, 2002; Bandura, 2001; Melluish, 2014), na zmiany w funkcjonowaniu człowieka w dziedzinie od edukacji poprzez poczucie jakości życia (Gelfand, Lyons, Lun, 2011; Marsella, 2012; Prilleltensky, 2012; Ledzińska, 2012); co ludzie z globalizacji wynoszą, i jak bronią się przed utraceniem autonomicznej tożsamości (Chiu, Gries, Torelli, 2011). Model Senejko i Łosia (2011) opisuje Postawy do zglobalizowanej rzeczywistości jako do całościowego zjawiska, fenomenu. Prezentuje podejście holistyczne. I może być narzę-

dziem, które pozwoli na zrozumienie nastawienia ludzi wobec dynamicznych zmian współczesnego świata.

POSTAWY WOBEC GLOBALIZACJI

Życie w zglobalizowanym społeczeństwie budzi często skrajne reakcje, opisywane przez niektórych autorów jako separacyjne (*exclusionary reactions*) i integracyjne (*integrative reactions*) (Chi-yue, Gries, Torelli, Cheng, 2011). Reakcje separacyjne opisuje się często jako odczuwanie emocji strachu związanego z erozją i kontaminacją kulturową (mieszaniem się kultur). Związane są one z postrzeganiem „kultury globalnej” jako zagrożenia. Z kolei reakcje integracyjne utożsamia się z reguły z orientacją na cel i rozwiązywanie konfliktów. Towarzyszy im postrzeganie „kultury globalnej” jako cennego źródła wiedzy, zasobów i umiejętności.

Różnorodność reakcji wobec globalizacji bez trudu można dostrzec, obserwując codzienne funkcjonowanie człowieka. Powszechna ambiwalencja w sferze reakcji na postępującą globalizację konstruuje nowe wyzwania rozwojowe wobec współczesnych ludzi. Dotychczasowe wzorce rozwoju stają się nieaktualne w zmiennej rzeczywistości. Podstawowym wyzwaniem, przed jakim staje współczesny człowiek, jest konieczność permanentnego rozwoju (zob. Oleszkowicz, Senejko, 2013). W zglobalizowanym świecie zadanie to zdaje się być uniwersalne dla wszystkich grup rozwojowych — od najwcześniejszego dzieciństwa aż do śmierci żyjemy w „globalnej wiosce” lub sieci „globalnych wiosek” (zob. Castells, 2007).

Dualizm reakcji wobec globalizacji znajduje odbicie w modelu Postaw do globalizacji Alicji Senejko i Zbigniewa Łosia (2011, 2013, 2016). Wyróżniają oni trzy charakterystyczne Postawy wobec globalizacji: Akceptującą, Krytyczną oraz Lękliwą. Postawę Akceptującą charakteryzuje otwartość wobec zglobalizowanej rzeczywistości, potrzeba eksplorowania i aktywnego użytkowania jej aspektów, oraz zaufanie wobec zachodzących zmian. Osoba koncentruje się na pozytywnych aspektach rzeczywistości, możliwościach, które stwarza jej zglobalizowany świat. Dla Postawy Krytycznej charakterystyczne są z kolei opozycja i brak zgody na nadużycia związane z procesem globalizacji oraz wyrażanie potępienia wobec większości aspektów globalizacji, przejawiające się w napiętnowaniu globalizacji w osądach moralnych. Postawa Lękliwa wiąże się natomiast z wrażliwością na zagrożenia globalizacyjne oraz poczuciem niepewności dotyczącym możliwości poradzenia sobie z wyzwaniami, jakie przynosi niestabilna rzeczywistość.

Naukowe podejścia do globalizacji kategoryzują zjawiska z nią związane według określonych kryteriów o charakterze obiektywnym. Postawy ludzkie mają jednak wymiar subiektywny, są nacechowane emocjami i opierają się na percepcji rzeczywistości z punktu widzenia osobistego

znaczenia określonych zjawisk dla funkcjonowania człowieka (tzw. potoczne, prywatne koncepcje; zob. Molden, Dweck 2006; Lachowicz-Tabaczek, 2004). W podobny zatem sposób formować się mogą postawy ludzi wobec globalizacji. Dokonują oni kategoryzacji różnorodnych dynamicznych zmian globalizacyjnych w warunkach natłoku informacji czy zalewania nowymi bodźcami — sprawna kategoryzacja, pozwalająca na szybką reakcję afektywną, może być zatem rozumiana jako istotna forma adaptacji do zglobalizowanej rzeczywistości.

Postawa do globalizacji zawiera, zdaniem Senejko i Łoś (2016), poznawczo-emocjonalny komponent, jakim jest właśnie *prywatna, potoczna koncepcja* zjawisk związanych z globalizacją. Stanowi ona przy tym wynik zarówno bezpośredniego (np. związanego z koniecznością zmiany pracy, wyjazdu etc.), jak i upośrednionego (poprzez wiedzę zdobytą w różny sposób, np. poprzez media) — doświadczania globalizacji. W wyniku tego doświadczania kształtuje się struktura psychiczna złożona z kategoryalnych etykiet, dotyczących subiektywnie odbieranych zjawisk współczesnej zglobalizowanej rzeczywistości, wraz z ich atrybutami (Senejko, Łoś, 2011, 2013, 2016). Emocjonalny komponent Postawy wobec globalizacji decydować będzie o jej rodzaju. Każdy bowiem atrybut charakteryzujący, zdaniem podmiotu, rzeczywistość zglobalizowaną, opatrzony jest znakiem afektywnym (*affective tag*), wskazującym jego wartość ewaluatywną dla podmiotu oceniającego (Senejko, Łoś, 2016). Ukształtowanie *prywatnej koncepcji globalizacji*, zdaniem autorów modelu Postaw wobec globalizacji, stanowi podstawę dla stworzenia i uruchomienia odpowiednich dla rodzaju postawy programów działań w świecie zglobalizowanym. Można zatem stwierdzić, że Postawa wobec globalizacji jest zestawem osobistych przekonań oraz ustosunkowań emocjonalnych i planów działań jednostki, dotyczących różnych wymiarów globalizacji, które wpływają na jej (jednostki) sposób funkcjonowania w rzeczywistości. Cechy Postaw wobec globalizacji to z jednej strony plastyczność, podatność na zmianę, wielowymiarowość, jak i całościowość, globalność — z uwagi na emocjonalne szacowanie aspektów globalizacji. Autorzy modelu Postaw wobec globalizacji, Senejko i Łoś (2016), zakładają również, że kategoryzacje globalizacji ujęte w prywatnych koncepcjach mają „rozmyty” charakter (używając terminologii Ludwiga Wittgensteina, 1972), ze względu na wielość atrybutów nakładających się, nieostrych, niejednoznacznie przynależnych tej kategorii, zmiennych w czasie, co wiąże się z podobnie dynamiczną naturą zglobalizowanego świata. Ale ta niedookreśloność, cechująca kategoryzacje składające się na prywatne koncepcje świata zglobalizowanego, przyczynia się do plastyczności Postaw wobec globalizacji: nowe wyzwania i doświadczenia szybko zmieniają percepcję jednostki wobec współczesnego świata i Postawę wobec niego. W Postawie wobec globalizacji ujawnia się zatem ustosunkowanie do współczesnej zglobalizowanej rzeczywistości jako do fenomenu, zjawiska całościowo ocenianego.

Zakładana rozmytość kategorii globalizacji każe nam z jednej strony z dużą dawką ostrożności diagnozować ludzkie Postawy wobec globalizacji oraz uwzględniać ich podatność na zmianę, zarówno społecznego kontekstu, jak i emocjonalnego stosunku do nich, z drugiej zaś strony to właśnie ta cecha (rozmytość) kategoryzacji globalizacji umożliwia podmiotowi modyfikację swojej Postawy wobec współczesności, adekwatnie do zachodzących zmian kontekstu społecznego (Senejko, 2015).

Podkreśla się, że globalizacja oddziałuje na życie osobiste jednostki, wpływając na jej sposób myślenia o niej samej oraz na jej relacje z innymi (Arnett, 2002; Fukuyama, 2006; Bauman, 1998b). W dalszej części artykułu zostaną zaprezentowane wyniki badań mających na celu ustalenie powiązań między percepcją zjawisk globalizacyjnych, zagrożeniami, jakie ludzie widzą w zglobalizowanej rzeczywistości oraz stosowanymi przez nich strategiami radzenia sobie z tak postrzeganymi zagrożeniami.

OBRONA MOŻLIWOŚCI ROZWOJOWYCH W DOBIE GLOBALIZACJI

Istnieje wiele definicji rozwoju psychicznego, nawiązujących do różnych kierunków badawczych. Podejście funkcjonalno-czynnościowe obrony psychologicznej Alicji Senejko (2010), określa rozwój psychospołeczny jako ściśle powiązany z obroną psychologiczną. Rozwój to proces osiągania najważniejszych dla podmiotu na danym etapie życia standardów regulacji, czyli czynników motywacyjnych (potrzeb, wartości, przekonań itp.), które ukierunkowują i nadają istotne znaczenie aktywności podmiotu. W ujęciu tym, z procesami rozwojowymi bardzo ściśle powiązana jest aktywność obronna (obrona psychologiczna), gdyż aktywizuje się ona w sytuacji, gdy wyznaczająca rozwój realizacja najważniejszych dla podmiotu standardów regulacji zostaje zakłócona (utrudniona lub uniemożliwiona). Za sytuację zagrożenia uznawane jest w tym ujęciu każde zakłócenie realizacji najważniejszych dla podmiotu standardów regulacji. *Obrona psychologiczna* jest zespołem czynności ukierunkowanych na zabezpieczenie rozwoju psychospołecznego człowieka w sytuacji jego zagrożenia i jako taka w wielu przypadkach również może wносить określony wkład w rozwój (Senejko, 2010).

Współczesna rzeczywistość globalna stanowi dla większości ludzi kontekst, w jakim ich najważniejsze standardy regulacji są realizowane, bądź który powoduje zakłócenia w ich realizacji. Badania sondażowe, przeprowadzone z udziałem studentów w wieku 20-23 lata umożliwiły (z udziałem sędziów kompetentnych) wyłonienie, uszeregowanie i przyporządkowanie wymienianych najczęściej przez badanych zagrożeń globalizacyjnych do kilku kategorii. Wydzielono w ten sposób cztery kategorie zagrożeń globalizacyjnych: (1) *zagrożenia technologiczno-kulturowe* (związane z osaczeniem przez nadmiar informacji i wymagania technologiczne, z oce-

nianym jako zagrażające przenikaniem się kultur, zanikiem tradycyjnych wartości, itp.); (2) *zagrożenia egzystencjalno-tożsamościowe* (wynikające z kłopotów z samookreśleniem, z poczuciem braku celu w życiu, trudności ze znalezieniem swojego miejsca w otaczającej rzeczywistości itd.); (3) *zagrożenia społeczne* (płynące z poczucia przepracowania i w związku z tym braku czasu na kontakt z najbliższymi, z rozłąki na skutek emigracji, ze wzrostu rywalizacji, itp.), oraz (4) *zagrożenia systemowe* (związane z poczuciem pozorności istniejącej demokracji, dyktatem kapitału i finansjery, radykalizacją ruchów narodowościowo-religijnych, bezradnością organizacji międzynarodowych wobec problemów świata, zagrożeń klimatycznych itp.).

Obrony psychologiczne, z perspektywy możliwości rozwojowych zawartych w samym procesie obronnym, klasyfikuje się na podstawie dwóch kryteriów. Pierwsze odnosi się do bezpośrednich (nieoddalonych w czasie) skutków, jakie mają obrony dla rozwoju stosującej je jednostki. Zgodnie z nim obrony dzieli się na *konstruktywne* i *niekonstruktywne*. Obrony konstruktywne poprzez to, że ukierunkowane są na wspieranie zagrożonej realizacji aktywizowanych najważniejszych czynników motywacyjnych podmiotu, jego standardów regulacji, mają zadaniowy charakter. Ukierunkowane są na poradzenie sobie z zagrożeniem, na pokonanie przeszkód pojawiających się na drodze do realizacji określonych standardów regulacji i w związku z tym wnoszą w swoich bezpośrednich rezultatach określony, mniejszy lub większy, wkład w rozwój. Obrony niekonstruktywne zaś ukierunkowane są głównie na zminimalizowanie negatywnych skutków braku realizacji najważniejszych czynników motywacyjnych, nie wnoszą więc takiego pozytywnego wkładu w rozwój podmiotu, chociaż mogą spełniać funkcje adaptacyjne, np. zmniejszać lęk.

Drugie kryterium klasyfikacji obron psychologicznych w ujęciu funkcjonalno-czynnościowym dotyczy tego, czy przebiegają one z koniecznym udziałem relacji społecznych (są to *obrony psychospołeczne*; w odniesieniu do obron globalizacyjnych to: *niekonstruktywne psychospołeczne zachowania lub konstruktywne obrony o charakterze relacji*) czy też bez konieczności takiego udziału (określane są wtedy mianem *obron psychicznych*; w odniesieniu do obron globalizacyjnych są to: *niekonstruktywne procesy i stany emocjonalno-poznawcze* oraz *konstruktywne obrony o charakterze samorozwojowym*).

Ważna jest proporcja obron konstruktywnych do niekonstruktywnych w systemie czynności obronnych, nie zaś pojedyncze akty jednego lub drugiego rodzaju, gdyż wyznacza ona rodzaj aktywności obronnej. *Rodzaj konstruktywny* obrony psychologicznej to przewaga czynności obronnych konstruktywnych nad niekonstruktywnymi, zaś *niekonstruktywny rodzaj* odwrotnie, stanowi przewagę obron niekonstruktywnych nad konstruktywnymi. W omawianym ujęciu ważna jest również ilość stosowanych obron, czyli *różnorodność* aktywności obronnej, wyrażonej w ilości

obron konstruktywnych i niekonstruktywnych (psychicznych i psychospołecznych). Z tej perspektywy można, zdaniem Senejko, wyróżnić *bogactwo* lub *ubóstwo* stosowanych czynności obronnych.

Zarówno różnorodność, jak i rodzaj obrony, wyznaczają, zdaniem Senejko, *wymiar rozwojowy* lub *nierozwojowy* obrony psychologicznej. To właśnie poprzez tę kategorię w opisywanym modelu pokazany jest ostateczny wkład obrony psychologicznej w procesy rozwojowe oraz współwystępowanie tych procesów. Na *silny wymiar rozwojowy* składa się konstruktywny rodzaj obrony psychologicznej (przewaga obron konstruktywnych nad niekonstruktywnymi) oraz bogactwo obron, zaś *slaby rozwojowy wymiar* obrony psychologicznej tworzą: konstruktywny rodzaj aktywności obronnej oraz ubóstwo czynności obronnych. Z kolei nierozwojowy wymiar (silny i slaby) wyznaczają: rodzaj niekonstruktywny obrony psychologicznej oraz ubóstwo obron (*silny wymiar nierozwojowy*) lub rodzaj niekonstruktywny oraz bogactwo obron (*slaby nierozwojowy wymiar* obrony psychologicznej) (Senejko, 2010, 114).

Scharakteryzowanie obrony psychologicznej wobec zagrożeń globalizacyjnych w wyróżnionych wyżej kategoriach — Młodych Dorosłych oraz osób z okresu tzw. Wylaniającej się Dorosłości, jak też ich Postaw wobec globalizacji — pozwoli, jak założono, stworzyć podstawowy zarys funkcjonowania tej grupy wiekowej w zglobalizowanej rzeczywistości.

CEL BADANIA, PYTANIA BADAWCZE ORAZ HIPOTEZY

Badanie miało na celu przedstawienie postaw młodego pokolenia współczesnych Polaków wobec zjawisk globalizacyjnych oraz zbadanie percepcyjnych zagrożeń związanych z globalizacją oraz sposobów radzenia sobie z nimi. Zaplanowano również sprawdzenie, czy i w jaki sposób wymienione elementy współzależą od siebie. Literatura dotycząca psychologii globalizacji jest ciągle jeszcze obszarem niekompletnym, przez co nie ma bezpośrednich źródeł dających całościową odpowiedź na powyższe pytania. Istnieje natomiast wiele doniesień, które mogą wskazywać na poprawny kierunek eksploracji tego tematu. W związku z różnicami międzypokoleniowymi, związanymi z przemianami lat '89 i '04, jak i zaproponowanym przez Arnetta (2000) okresem Wylaniającej się Dorosłości, charakteryzującym się nieco innym podejściem do rzeczywistości niż wśród osób z okresu Wczesnej Dorosłości, pytania badawcze skupiają się na tych dwóch grupach wiekowych.

PYTANIE BADAWCZE 1.

Czy istnieje różnica pomiędzy grupami wiekowymi w charakterystyce przejawianych Postaw do globalizacji, postrzeganych Zagrożeń globalizacyjnych oraz stosowanych Obron?

W związku z różnicami pomiędzy porównywanymi grupami (Wylaniającej się Dorosłości oraz Wczesnej Dorosłości) pod względem przeżywanych zmian pokoleniowych w Polsce (Wilczyński, 2005), jak i odroczeniem przez grupę Wylaniającej się Dorosłości, podjęcia zaangażowania w konkretną rolę życiową (Arnett, 2000), można założyć (Hipoteza 1. (H.1.)), że grupa badanych z okresu Wczesnej Dorosłości będzie charakteryzowała się większą ilością i różnorodnością spostrzeganych zagrożeń oraz większą ilością obron psychologicznych niż grupa badanych z okresu Wylaniającej się Dorosłości. Z powodu większej ilości doświadczeń związanych z procesami globalizacyjnymi, a także z częstszym dostrzeganiem związanych z nimi zagrożeń, założono również (Hipoteza 2. (H.2.)), że badani z okresu Wylaniającej się Dorosłości będą częściej charakteryzowali się Akceptującą Postawą wobec globalizacji w porównaniu do Młodych Dorosłych.

PYTANIE BADAWCZE 2.

Jakie powiązania istnieją pomiędzy Postawami wobec globalizacji oraz postrzeganymi Zagroženiami globalizacyjnymi i stosowanymi Obronami w obu grupach badanych?

Postawa Akceptująca związana jest z pozytywnym nastawieniem do otaczającego ludzi świata. Jednakże biorąc pod uwagę to, że badani z okresu Wylaniającej się Dorosłości wciąż mogą znajdować się w procesie eksploracji i prób kształtowania samego siebie i otaczającego ich świata, Postawa Akceptująca może mieć związek z ich większym zaangażowaniem się w testowanie, sprawdzanie siebie w świecie, co może wiązać się z niepewnością, a co za tym idzie z większą liczbą postrzeganych zagrożeń, zwłaszcza egzystencjalno-tożsamościowych oraz systemowych w porównaniu do siły powiązań Postawy Akceptującej z wymienionymi kategoriami zagrożeń w grupie badanych z okresu Wczesnej Dorosłości (Hipoteza 3. (H.3.)).

Postawa Krytyczna, opisywana jako sprzeciw wobec niesprawiedliwych aspektów globalizacji, z definicji związana jest z większą świadomością istniejących wyzwań i zagrożeń. Ponieważ jednak jednym z zadań rozwojowych Wczesnej Dorosłości jest podejmowanie się obowiązków obywatelskich (Erikson, 1959), to właśnie korelacja Postawy Krytycznej z Zagroženiami dla tej grupy badanych powinna być wyraźniejsza niż dla grupy z okresu Wylaniającej się Dorosłości (Hipoteza 4. (H.4.)).

Postawa Łękliwa charakteryzująca się postrzeganiem świata zglobalizowanego jako pełnego zagrożeń i przeszkód, z którymi trzeba się zmagać, powinna, jak zakładamy, wiązać się z dużą liczbą zagrożeń oraz z obronami niekonstruktywnymi w obu grupach badanych (Hipoteza 5. (H.5.)).

OSOBY BADANE

Badanie przeprowadzono w 2015 roku metodą papier-olówek oraz drogą elektroniczną. W badaniu wzięły udział 304 osoby (163 kobiety, 53,6% i 141 mężczyzn, 46,4%). Badanych podzielono na dwie grupy, za kryterium przyjmując zaproponowany przez Jeffreya Arnetta (2000) okres rozwojowy, Wkraczania (Wrastania) w Dorosłość (*Emerging Adulthood* — od 18 do 25 lat; N=113, M=23,02; SD=1,95) oraz okres Wczesnej Dorosłości (*Early Adulthood* — od 26 do 39 lat; N=191; M=31,23; SD=3,82). Równocześnie podział ten odzwierciedla różne tło rozwoju dla obu grup, gdzie grupa starsza dojrzewała w środowisku zmiany systemu politycznego i ekonomicznego, co przekłada się również na zmianę w obrębie systemu wartości i kultury.

W grupie młodszej było nieznacznie więcej kobiet niż mężczyzn; zdecydowana większość badanych była w trakcie zdobywania lub tuż po osiągnięciu wyższego wykształcenia, oceniała jakość swojego życia jako średnią lub wysoką, pracowała dorywczo lub na pełen etat, oraz mieszkała w mieście przekraczającym 300 tysięcy mieszkańców. Grupa starsza charakteryzowała się równym rozkładem płci; większość badanych ukończyła studia wyższe i posiadała pracę w pełnym wymiarze godzin. Oceniała jakość swojego życia jako średnią lub wysoką. Zdecydowana większość pochodziła z miasta przekraczającego 300 tysięcy mieszkańców (Tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka grupy badanej w podziale na dwie grupy wiekowe (dane %), N=304

Zmienne		Wylaniająca się Dorosłość		Wczesna Dorosłość	
		N1	%	N2	%
Płeć	Kobieta	72	63,7	91	47,6
	Mężczyzna	41	36,3	100	52,4
Wykształcenie	Licencjat	13	11,5	18	9,4
	Podstawowe	1	0,9	0	0
	Średnie	11	9,8	13	6,8
	W trakcie Studiów	65	57,5	16	8,4
	Wyższe	23	20,4	144	75,4
Jakość Życia	Niska	8	7,1	8	4,2
	Średnia	55	48,7	93	48,7
	Wysoka	50	44,3	90	47,1
Zatrudnienie	Brak	30	26,5	9	4,7
	Pełen Etat	39	34,5	101	52,9
	Kontrakt/Praca Dorywcza	41	36,2	41	21,4
	Własna Działalność	3	2,7	40	20,8

Zmienne		Wylaniająca się Dorosłość		Wczesna Dorosłość	
		N1	%	N2	%
Miasto	do 30 000	8	7,1	14	7,3
	do 100 000	16	14,2	11	5,8
	do 300 000	26	23,0	19	9,9
	powyżej 300 000	63	55,8	147	77,0

CHARAKTERYSTYKA NARZĘDZI BADAWCZYCH

W badaniach wykorzystano metryczkę oraz dwie metody:

Metryczka. Prócz zebrania podstawowych danych demograficznych (wiek, płeć), postanowiono uwzględnić również wykształcenie, rodzaj zatrudnienia oraz miejsce zamieszkania osób badanych. Uwzględniono również pytanie dotyczące poczucia jakości życia, w którym badani wybierali pomiędzy oceną: niskie, średnie, wysokie.

Kwestionariusz Świat-Ja. (KŚ-J). Kwestionariusz Świat–Ja w opracowaniu Alicji Senejko i Zbigniewa Łosia (2011, 2013), składa się z 35 pozycji, dotyczących Postaw wobec globalizacji, tworzących 3 skale: Postawy Akceptującej, Postawy Krytycznej oraz Postawy Lękliwej.

Skalę Postawy Akceptującej tworzy 9 pozycji dotyczących poczucia bycia obywatelem/obywatelką świata, zadowolenia z wpływu nowych technologii na życie codzienne, zadowolenia z możliwości oferowanych przez współczesny, zglobalizowany świat oraz korzystania z tychże możliwości, fascynacji otaczającą zglobalizowaną rzeczywistością oraz gotowości do wyjazdów zagranicznych w celach zarobkowych i rekreacyjnych. Wysokie wyniki osiągnięte przez osobę badaną na tej skali świadczą o otwartości wobec zglobalizowanej rzeczywistości, potrzebie eksplorowania jej oraz chęci wykorzystania szans, jakie daje zglobalizowany świat. Współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha dla tej skali wynosi 0,70.

Skalę Postawy Krytycznej tworzy 10 pozycji dotyczących negatywnego stosunku wobec globalnych organizacji nie uwzględniających potrzeb i problemów społeczności, w których działają, potrzeby podtrzymania tradycyjnego modelu kultury, rodziny itd., krytycznej postawy wobec zjawisk takich jak transfer zysków międzynarodowych organizacji poza kraj, przywłaszczanie sobie przez kraje bądź firmy dóbr stanowiących dziedzictwo kulturowe ludzkości, rozpowszechniania się Internetu i nowych wynalazków, oferowania różnej jakości tych samych produktów w różnych krajach oraz rosnącego ubóstwa społeczeństwa wynikającego z polityki dużych, międzynarodowych organizacji. Wysokie wyniki osiągnięte przez osobę badaną na tej skali świadczą o postawie opozycyjnej i braku zgody na nadużycia związane z procesem

globalizacji oraz wyrażaniu potępienia wobec większości aspektów globalizacji. Współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha dla tej skali wynosi 0,73.

Skalę Postawy Lękliwej kwestionariusza KŚ-J tworzy 11 pozycji dotyczących poczucia niepokoju o bezpieczeństwo własne i najbliższych związane z zagrożeniami globalizacyjnymi, trudności w kontaktach z nowymi technologiami, obaw odnośnie własnej skuteczności w zglobalizowanej rzeczywistości, lęku przed możliwościami jakie oferuje Internet oraz zglobalizowane media, dostrzegania zbyt wielu możliwości i trudności z wyborem spośród nich, poczucia przytłoczenia zglobalizowanym światem oraz przygnębienia wynikającego z tempa życia i zmieniających się trendów. Wysokie wyniki osiągnięte przez osobę badaną na tej skali świadczą o wrażliwości na zagrożenia globalizacyjne oraz poczuciu niepewności co do własnej przyszłości. Współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha dla tej skali wynosi 0,68.

Kwestionariusz Zagrożenia i Obrony Globalizacyjne (ZOG). Kwestionariusz ZOG w opracowaniu Alicji Senejko (wersja pilotażowa, 2015), zbudowany jest z dwóch części (łącznie zawiera 53 pozycje). Pierwsza część złożona jest z 25 pozycji. Dotyczą one osobistego poczucia zagrożenia różnymi aspektami współczesnego świata. Tworzą 4 skale obejmujące różnorodne grupy zagrożeń globalizacyjnych opisanych wyżej: zagrożenia technologiczno-kulturowe (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha dla tej skali wynosi 0,71), zagrożenia egzystencjalno-tożsamościowe (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,79), zagrożenia społeczne (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,72) oraz zagrożenia systemowe (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,74). Każdą skalę tworzy 5 pozycji wyodrębnionych na podstawie analizy czynnikowej. Wysokie wyniki na poszczególnych skalach świadczą o stopniu spostrzegania i doświadczania danego rodzaju zagrożenia i wskazują, który z nich dominuje u osoby badanej.

Drugą część kwestionariusza ZOG stanowi 28 pozycji opisujących manifestowane bądź przewidywane reakcje (obrony) na ujęte w pierwszej części kwestionariusza zagrożenia globalizacyjne. Pozycje te tworzą dwie skale obejmujące rodzaj obron: konstruktywne (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,76) oraz niekonstruktywne (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,84). Kwestionariusz pozwala również na podział obron w ujęciu funkcjonalno-czynnościowym, tworząc 4 kategorie: 1) Niekonstruktywne psychospołeczne zachowania (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,67); 2) Niekonstruktywne procesy i stany emocjonalno-poznawcze (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,83); 3) Konstruktywne obrony o charakterze relacji (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,59); 4) Konstruktywne obrony o charakterze samorozwojowym (współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha: 0,75). Każdą skalę tworzy 7 pozycji wyodrębnionych na podstawie analizy czynnikowej. Wysokie wyniki na poszczególnych skalach świadczą o rodzaju preferowanych i przejawianych przez daną osobę

obron wobec sytuacji zagrożenia związanego z globalizacją i wskazują, który rodzaj obron jest dominujący u osoby badanej.

ANALIZA WYNIKÓW BADANIA

Charakterystyka obu grup badanych pod względem Postaw wobec globalizacji, postrzeganych Zagrożeń globalizacyjnych oraz stosowanych obron, zawarta jest w tabeli 2.

Tabela 2. Statystyki podstawowe zmiennych niezależnych dla obu grup badanych.

	Wylaniająca się Dorosłość				Wczesna Dorosłość			
	M	SD	Sk	Ku	M	SD	Sk	Ku
Akceptująca	1,87	0,37	0,57	1,0	1,82	0,44	0,28	-0,58
Krytyczna	2,35	0,49	0,61	-0,19	2,47	0,50	0,15	0,12
Lękliwa	2,87	0,46	-0,28	-0,43	3,04	0,51	-0,93	1,26
Zagrożenia T-K	2,71	0,60	-0,23	-0,25	2,74	0,74	-0,19	-0,66
Zagrożenia E-T	2,34	0,75	0,09	-0,93	2,71	0,81	-0,27	-0,76
Zagrożenia SP	2,30	0,64	0,23	-0,61	2,37	0,74	0,33	-0,34
Zagrożenia SYS	2,31	0,70	0,33	-0,56	2,27	0,73	0,43	-0,35
Obrony NK PS	3,24	0,50	-0,76	0,31	3,30	0,50	-0,68	-0,18
Obrony NK P	2,84	0,74	-0,28	-0,40	2,99	0,78	-0,65	-0,43
Obrony K PS	2,64	0,61	0,09	0,14	2,66	0,67	-0,18	-0,26
Obrony K P	1,94	0,44	0,58	0,84	2,05	0,51	0,73	0,79
Rodzaj obrony psychol	2,13	0,38	0,45	0,28	2,10	0,38	0,18	-0,26
Różnorodność Obron	2,67	0,30	0,07	0,58	2,75	0,36	0,18	1,9

Legenda: M-średnia; SD- odchylenie standardowe; SK-skośność; K-kurtoza. Zagrożenia: T-K — Technologiczno-Kulturowe; E-T — Egzystencjalno-Tożsamościowe; SP — Społeczne; SYS — Systemowe. Obrony: NK PS — Niekonstruktywne Psychospołeczne; NK P — Niekonstruktywne Psychiczne; K PS — Konstruktywne Psychospołeczne; K P — Konstruktywne Psychiczne.

Aby ułatwić analizę uzyskanych wyników, wyniki surowe przekształcono na średnie, dzięki czemu wyniki na każdej ze skal znajdują się w przedziale 1-4. W przypadku większości zmiennych — wynik równy 1 stanowił najmniejsze możliwe występowanie danej zmiennej, natomiast wynik równy 4 najwyższe. Zmienna „rodzaj obron psychologicznych” dotyczy informacji związanej z przewagą obron konstruktywnych nad niekonstruktywnymi. W tym przypadku za punkt podziału należy uznać 2,5 — wyniki poniżej wskazują na przewagę obron niekonstruktywnych, wyniki powyżej na przewagę obron konstruktywnych.

Przeprowadzono analizę różnic w średnich pomiędzy badanymi grupami metodą t-Studenta dla prób niezależnych (Tabela 3); w przypadku zmiennej „różnorodność obron”, ze względu na

to, że zmienna ta odbiegała znacznie od rozkładu normalnego, zastosowano test U Manna-Whitneya.

Wyniki badania pokazały, że w badanych grupach występują 3 wyróżnione Postawy ($p < 0,001$), u obu grup badanych najsilniej reprezentowana jest Postawa Lękliwa wobec globalizacji, następnie Krytyczna, a najsłabiej — Akceptująca Postawa wobec globalizacji. Statystyki t-Studenta pokazały jednocześnie, że grupa w okresie Wczesnej Dorosłości charakteryzuje się silniejszą Postawą Krytyczną oraz Postawą Lękliwą wobec globalizacji niż grupa młodszą (Tabela 3). Nie ma natomiast podstaw statystycznych, aby potwierdzić Hipotezę 2, mówiącą o częstszym występowaniu Postawy Akceptującej wśród grupy Wylaniającej się Dorosłości.

Nie odnotowano również istotnej statystycznie różnicy pomiędzy grupami względem używanych obron psychospołecznych ($p > 0,05$). Biorąc pod uwagę różnorodność obron, grupa starsza ($Mdn = 160,72$) charakteryzuje się istotnie większym bogactwem stosowanych obron ($U = 9221$, $p < 0,05$) niż grupa młodszą ($Mdn = 151,5$). W obu grupach badanych najsilniej przejawiają się obrony niekonstruktywne (psychospołeczne, następnie psychiczne) i nieco słabiej aktywizowane są obrony konstruktywne (psychospołeczne, następnie psychiczne). W grupie Wczesnej Dorosłości wyniki na wszystkich skalach obron są od siebie różne ($p < 0,01$). W grupie z okresu Wylaniającej się Dorosłości wyniki w obronach Niekonstruktywnych psychicznych oraz Konstruktywnych psychospołecznych nie różnią się od siebie ($p > 0,05$).

W grupie Wylaniającej się Dorosłości charakterystyczna jest istotnie silniejsza w porównaniu do innych kategorii zagrożeń reprezentacja zagrożeń technologiczno-kulturowych ($p < 0,01$), jednakże pozostałe zagrożenia (egzystencjalno-tożsamościowe, społeczne, systemowe) są wymieniane z podobną częstotliwością ($p < 0,05$) (Tabela 3).

Inna sytuacja występuje wśród grupy Wczesnej Dorosłości, gdzie wprawdzie najwyższe wyniki dotyczą, podobnie jak w grupie młodziej — zagrożeń technologiczno-kulturowych, ale nie różnią się one istotnie od zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych i są istotnie większe ($p < 0,001$) od zagrożeń społecznych oraz zagrożeń systemowych (które z kolei istotnie nie różnią się między sobą, $p > 0,05$). Wyniki badania pokazały również, że osoby z okresu Wczesnej Dorosłości, uczestniczące w badaniu, charakteryzują się wyższymi wynikami w zakresie spostrzegania zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych niż grupa młodszych badanych.

Mimo braku istotnych różnic pomiędzy grupami badanych w zakresie prezentowanych obron psychospołecznych, można potwierdzić Hipotezę 1, zakładającą odmienną obustronność obu grup badanych pod względem szacowanych zmiennych.

Tabela 3. Istotność różnic międzygrupowych w zakresie średnich dotyczących Postaw wobec globalizacji (test t-Studenta dla prób niezależnych, N=304)

Zmienna	Wylaniająca się Dorosłość (N1=113)		Wczesna Dorosłość (N2=191)		t	df	p
	M	SD	M	SD			
Postawa Krytyczna	2,35	0,49	2,47	0,50	-2,1	302	<0,05
Postawa Lękliwa	2,87	0,46	3,04	0,51	-2,88	302	<0,01
Zagrożenia E-T	2,34	0,75	2,71	0,81	-3,92	302	<0,01

Legenda: E-T — Egzystencjalno-Tożsamościowe II [niejasne jak dla mnie zaznaczenie II części cyfrą rzymską — gdzie jest w takim razie I?] Wpływ Postaw do Globalizacji na postrzegane Zagrożenia Globalizacyjne i Stosowane Obrony w poszczególnych Grupach

Aby sprawdzić zależności pomiędzy Postawami a Zagrożeniami i obronami zastosowano analizę korelacji Pearsona. Przy analizie opisu korelacji użyto podziału zaproponowanego przez Guilforda (Guilford, 2000), wyróżniając: korelację słabą (0,1-0,3); korelację średnią (0,3-0,5); oraz korelację wysoką (0,5-0,7). Do porównania siły istotnych korelacji pomiędzy grupami zastosowano transformację Z-Fishera. W Tabeli 4 przedstawiono korelacje dla obu grup wiekowych pomiędzy badanymi zmiennymi.

Tabela 4. Korelacje Pearsona pomiędzy Postawami, Zagrożeniami a Obronami

			Postawa			Zagrożenia				Obrony			
			A	K	L	T-K	E-T	SPO	SYS	NK PS	NK P	K PS	K P
Postawa	A	Wyl.				<u>0,30</u>		0,26	0,24				
		Wcz.		<u>-0,19</u>	-0,17			-0,16				0,26	
	K	Wyl.			0,48	0,26	0,25	0,25	0,22			0,23	
		Wcz.			0,62	0,57	0,38	0,55	0,46		0,28	0,40	
	L	Wyl.				<u>0,39</u>	<u>0,38</u>	0,21		0,30	0,43		-0,21
		Wcz.				<u>0,61</u>	0,54	0,44	0,41	0,22	0,52	0,23	
Zagrożenia	T-K	Wyl.				<u>0,37</u>	0,30	0,30		0,25			
		Wcz.					0,53	0,63	0,48	0,17	0,45	0,34	
	E-T	Wyl.					0,46	0,31	0,29	0,61	-0,19		

		Postawa			Zagrożenia				Obrony			
		A	K	L	T-K	E-T	SPO	SYS	NK PS	NK P	K PS	K P
Obrony	SPO	Wcz.					0,55	0,43	0,34	0,66	0,161*	
		Wyl.						0,44		0,39		
		Wcz.						0,48		0,42	0,43	
		Wyl.								0,23	0,19	0,19
		Wcz.								0,28	0,28	0,16
		Wyl.								0,53		
	NK PS	Wcz.								0,49		
		Wyl.									-0,24	-0,19
	NK P	Wcz.										
		Wyl.										0,26
	K PS	Wcz.										0,36
		Wyl.										
K P	Wcz.											
	Wyl.											

* Widoczne korelacje są istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$

* Korelacje pogrubione są istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$

Legenda: : Wyl. — Grupa Wylaniającej się Dorosłości; Wcz. — Grupa Wczesnej Dorosłości; T-K — Technologiczno-Kulturowe Zagrożenia; E-T — Egzystencjalno-Tożsamościowe Zagrożenia; SP — Społeczne Zagrożenia; SYS — Systemowe Zagrożenia; NK PS — Niekonstrukttywne Psychospołeczne Obrony; NK P — Niekonstrukttywne Psychiczne Obrony; K PS — Konstrukttywne Psychospołeczne Obrony; K P — Konstrukttywne Psychiczne Obrony

Postawa Akceptująca, zgodnie z założeniami, wykazała związek dodatni, chociaż ze słabym nasileniem, względem dwóch postrzeganych zagrożeń: egzystencjalno-tożsamościowych i systemowych, ale tylko w przypadku grupy badanych z Wylaniającej się Dorosłości (H3). U badanych z obu grup wiekowych relacja postawy Akceptującej z zagrożeniami i obronami była sporadyczna (2-3 przypadki na grupę) oraz słaba.

Postawa Krytyczna i Lękliwa okazały się dodatnio i silnie związane z postrzeganymi zagrożeniami oraz stosowanymi obronami. Postawa Krytyczna w grupie z Wylaniającej się Dorosłości wykazywała dodatni związek, o słabym nasileniu ze wszystkimi zagrożeniami. Natomiast w przypadku grupy z Wczesnej Dorosłości związki te były również dodatnie, ale o nasileniu od umiarkowanego do silnego. Porównanie korelacji u obu grup wykazało, że na poziomie istotności $p < 0,05$, grupa z okresu Wczesnej Dorosłości o wyższych wynikach na skali Postawy

Krytycznej postrzega więcej zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych ($z=-3.18$), społecznych ($z=-3.02$) i systemowych ($z=-2.28$) niż grupa z Wylaniającej się Dorosłości o wyższych wynikach w tej skali (Postawy Krytycznej). Tylko w przypadku zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych nie było istotnych statystycznie różnic ($z=-1.2$, $p=0.23$) we wpływie nasilenia Postawy Krytycznej na postrzeganie tego zagrożenia, pomiędzy obiema grupami wiekowymi (H4). Postawa Krytyczna u obu grup wykazywała minimalne, dodatnie związki ze stosowanymi obronami psychospołecznymi.

Dla obu grup wiekowych Postawa Lękliwa wydaje się być najsilniej związana z postrzeganymi zagrożeniami oraz stosowanymi obronami niekonstruktywnymi. Jednakże w przypadku zagrożeń, wysokie wyniki na skali Postawy Lękliwej nie różniły się (H5) pod względem związków z zagrożeniami od wysokich wyników na skali Postawy Krytycznej ($p<0,05$).

Dopiero w przypadku obron niekonstruktywnych Postawa Lękliwa wykazuje istotnie różny wpływ od postawy Krytycznej. W grupie Wylaniającej się Dorosłości wysokie wyniki Postawy Lękliwej związane są dodatnio, z umiarkowanym nasileniem, zarówno z obronami niekonstruktywnymi psychospołecznymi, jak i obronami psychicznymi. W tej grupie wiekowej pojawia się również ujemny, słaby związek Postawy Lękliwej i obron konstruktywnych psychicznych (H5).

W przypadku grupy Wczesnej Dorosłości istnieje dodatni związek ze słabym nasileniem pomiędzy Postawą Lękliwą a obronami niekonstruktywnymi psychospołecznymi oraz dodatni związek z silnym nasileniem pomiędzy Postawą Lękliwą a obronami niekonstruktywnymi psychicznymi. Co ciekawe, istnieje również dodatni, słaby związek z obronami konstruktywnymi psychospołecznymi (H5).

Porównano także siłę nasilenia związków Postawy Lękliwej z postrzeganymi zagrożeniami oraz stosowanymi obronami niekonstruktywnymi pomiędzy obiema grupami wiekowymi. W przypadku Zagrożeń pojawiła się podobna tendencja jak w przypadku Postawy Krytycznej. Na poziomie istotności $p<0,05$ w odniesieniu do grupy Wczesnej Dorosłości, Postawa Lękliwa wykazywała silniejsze związki z zagrożeniami technologiczno-kulturowymi ($z=-2.48$), społecznymi ($z=-2.16$) oraz systemowymi ($z=-3.63$) niż w przypadku grupy Wylaniającej się Dorosłości. Nie było natomiast różnic ($p<0.05$) w związkach pomiędzy postawą Lękliwą a postrzeganymi zagrożeniami egzystencjalno-tożsamościowymi ($z=-1.7$), stosowanymi obronami niekonstruktywnymi psychospołecznymi ($z=0,72$) i obronami niekonstruktywnymi psychicznymi ($z=-0.97$) pomiędzy grupami wiekowymi.

PODSUMOWNIE WYNIKÓW

Analiza otrzymanych wyników badania wykazała, że istnieją różnice pomiędzy grupą z Wylaniającej się Dorosłości (18-25 lat) i z Wczesnej Dorosłości (26-39 lat) pod względem ustosunkowania się wobec dynamicznie zmieniającego się współczesnego świata. Grupa z Wczesnej Dorosłości uzyskała istotnie wyższe wyniki na skalach Postawy Krytycznej i Lękliwej wobec globalizacji oraz w przypadku zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych (potwierdzono Hipotezę 1). W przypadku Postawy Akceptującej nie wykazano różnic pomiędzy grupami (odrzucono Hipotezę 2). Obydwie grupy charakteryzowały się podobnym schematem postrzegania zglobalizowanej rzeczywistości — najsilniejsza była Postawa Lękliwa, następnie Krytyczna, a najsłabsza Postawa Akceptująca.

W przypadku stosowanych Obron jedyną zmienną różnicującą dwie grupy wiekowe badanych była różnorodność obron, która okazała się większa u grupy starszej. W przypadku obu grup wiekowych widoczna była przewaga obron niekonstruktywnych nad konstruktywnymi. Natomiast, z wyłączeniem silniejszej reprezentacji zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych w grupie Wczesnej Dorosłości, schemat postrzeganych zagrożeń u obu grup był podobny — z najsilniej spostrzeganymi zagrożeniami technologiczno-kulturowymi oraz zdecydowanie słabszym zwracaniem uwagi na zagrożenia systemowe i społeczne.

Wykazano, że istnieje, dodatni, słaby związek Postawy Akceptującej z postrzeganiem zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych i systemowych w grupie młodszej (Hipoteza 3 potwierdzona). W przypadku postawy Krytycznej i Lękliwej wobec globalizacji potwierdzone zostały istotne związki z ilością postrzeganych zagrożeń we wszystkich 4 kategoriach. W przypadku obu postaw istniały silniejsze, dodatnie związki pomiędzy zagrożeniami dla grupy z Wczesnej Dorosłości (z wyłączeniem zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych których związek z Postawą Krytyczną i Lękliwą był taki sam dla obu grup wiekowych). Hipoteza 4, zakładająca większy związek Postawy Krytycznej z ilością postrzeganych zagrożeń wśród grupy z Wczesnej Dorosłości została potwierdzona.

Postawa Lękliwa, w przeciwieństwie do pozostałych Postaw, wykazywała wyraźne, dodatnie, umiarkowane związki z obronami niekonstruktywnymi (u obu grup z podobnym nasileniem). Hipoteza 5 zakładająca, iż Postawa Lękliwa będzie najmocniej spośród Postaw powiązana z zagrożeniami i obronami, została potwierdzona tylko częściowo, ponieważ nie odnotowano różnicy pomiędzy związkami Postawy Lękliwej i Krytycznej względem postrzeganej ilości zagrożeń w poszczególnych kategoriach zagrożeń.

DYSKUSJA

Globalizacja jako zjawisko jest szeroko opisywana głównie w kategoriach socjologicznych, kulturowych oraz ekonomicznych. Współcześnie jednak coraz częściej zwraca się uwagę na analizę społeczno-psychologiczną wpływu globalizacji czyli współczesnego, dynamicznego świata na funkcjonowanie człowieka. Pozwoli to na dodanie elementu osobowego do analizy dotyczącej szybko następujących zmian, które zmieniają środowisko życia ludzi.

W zaprezentowanym badaniu przyjęto perspektywę subiektywną osób doświadczających w sposób pośredni i bezpośredni efektów globalizacji (zwiększona dynamika przepływu informacji, dóbr oraz ludzi). Zastosowano model Postaw do globalizacji (Senejko, Łoś, 2013) oraz model funkcjonalno-czynnościowy obron psychologicznych (Senejko, 2010), zaadaptowany do sytuacji globalizacji (Senejko, 2015). Pozwoliło to na przeprowadzenie analizy dotyczącej tego, w jaki sposób ustosunkowanie się do współczesnego, zglobalizowanego świata wpływa na postrzeganie zagrożeń globalizacyjnych oraz rodzaj stosowanych obron psychologicznych. W analizie skupiono się na dwóch grupach wiekowych: badanych z Wylaniającej się Dorosłości oraz z Wczesnej Dorosłości (Erikson, 1959; Arnett, 2000), które różnią się między sobą stylami eksploracji i zaangażowania wobec pełnionych ról życiowych we współczesnym świecie.

Rys polskiego społeczeństwa, wylaniający się z przeprowadzonego badania, wskazuje na to, że młodzi Polacy obawiają się (Postawa Lękliwa) oraz podchodzą krytycznie i z dystansem (Postawa Krytyczna) wobec dzisiejszego świata. Obszar, wokół którego obie grupy lokują największe obawy dotyczące spełniania ich celów życiowych, to dynamika zmian kulturowych oraz ciągle zmieniające się technologie (zagrożenia technologiczno-kulturowe). Może to być przejawem współczesnego życia, w którym intensywnie poruszana jest kwestia ciągłego rozwoju i dostosowywania się do zmiennych wymagań zawodowych (Elliot, 2011; Bauman, 2013). Zmiany relacji społecznych na świecie i w życiu jednostki, a także zagrożenia globalne (zmiany klimatu, konflikty światowe, kryzysy ekonomiczne) wśród badanych, są wskazywane znacznie rzadziej jako źródło przeszkód do osiągnięcia ich celów życiowych. Grupa z Wczesnej Dorosłości wykazuje bardzo silne zaniepokojenie aspektami świata, które wpływają na ich tożsamość oraz ogólnopojęte funkcjonowanie. Aspekty te wskazują wyraźnie, że w kwestii ustosunkowania się do dzisiejszego świata, badani bardzo mocno skupiają się na własnej indywidualnej perspektywie, w znacznie słabszym stopniu zwracając uwagę na zagrożenia dotyczące całych społeczeństw lub świata. Być może w ramach kolejnych badań warto byłoby zwrócić uwagę na aspekt indywidualizmu oraz kolektywizmu.

Wykazane różnice pomiędzy grupami w reprezentowaniu Postawy Krytycznej i Lękliwej wobec globalizacji oraz postrzeganymi zagrożeniami egzystencjalno-tożsamościowymi (grupa

z Wczesnej Dorosłości uzyskiwała wyższe wyniki na każdej z powyższych skal) można tłumaczyć charakterystyką podejmowania odpowiedzialności przez te grupy we współczesnym świecie. Grupa z Wczesnej Dorosłości różni się od badanych z Wylaniającej się Dorosłości podjęciem zaangażowania i mniejszą eksploracją dotyczącą ról życiowych (praca, związki, miejsce życia). Zmniejszona wskutek tego elastyczność zachowań oraz zakotwiczenie w konkretnej roli, miejscu, pracy może powodować, że podchodzą do zglobalizowanego, zmiennego świata z większym dystansem (Postawa Krytyczna) oraz niepokojem (Postawa Lękliwa) niż grupa młodsza. Zdecydowanie wyższe wyniki w zagrożeniach egzystencjalno-tożsamościowych mogą tłumaczyć obszar, z którym ten dystans i niepokój są związane. Zmienna rzeczywistość, w której nie można określić, jak długo dana rola życiowa, praca bądź tożsamość będzie adekwatna do potrzeb jednostki, może szczególnie dotyczyć osób, które zaangażowały się w pełnienie pewnych funkcji w społeczeństwie. Różnice pomiędzy grupami pod względem postrzegania współczesnego świata oraz zagrożeń z niego płynących, mogą być kolejnym potwierdzeniem słuszności rozpatrywania grupy w wieku 18-25 lat, jako osobnego stadium rozwojowego — Wylaniającej się Dorosłości (Arnett, 2000, 2002).

Brak różnic pomiędzy dwiema grupami wiekowymi, może być rozumiany jako podobną wrażliwość obu grup na zagrożenia związane z radykalizacją nacjonalistycznych i religijnych ruchów, globalnych problemów (zagrożenia systemowe), zapracowania, braku czasu na kontakty społeczne. Zagrożenia te, doświadczane w podobny sposób przez grupę Młodych Dorosłych oraz grupę z Wylaniającej się Dorosłości, są zagrożeniami, które przypisywane są dzisiejszemu, zglobalizowanemu światu (Nobis, 2014; Bauman, 2013; Giddens, 2002b).

W przypadku obu grup wiekowych znacznie częstszą reakcją na postrzegane przeszkody w rozwoju jednostki są reakcje skoncentrowane raczej na jej (jednostki) własnym samopoczuciu niż na konkretnym problemie (przewaga obron niekonstruktywnych nad konstruktywnymi). Specyfika zagrożeń związanych z globalizacją i dzisiejszym światem może poniekąd wymuszać perspektywę braku możliwości wpływania i oddziaływania na pewne aspekty świata, przez co preferowane są takie reakcje (obrony), które nie są skupione na rzeczywistym problemie. Grupa starsza posiada dostęp do większej ilości obron (większa różnorodność obron), co może być tłumaczone zwyczajnie większym doświadczeniem w radzeniu sobie z problemami współczesnego świata.

Przy analizie danych niejednokrotnie pojawiają się obawy związane z własną tożsamością oraz płynnością funkcjonowania w dzisiejszej współczesności (zagrożenia egzystencjalno-tożsamościowe). Jak wspomniano powyżej, charakteryzują one osoby z grupy starszej, które są bardziej zaangażowane w życie we współczesnej rzeczywistości. Jednocześnie jednak nie ma

różnicy pomiędzy tym, jak silnie postawy niepewności i zdystansowania do dzisiejszego świata (Postawa Lękliwa i Krytyczna) związane są z pojawianiem się tych obaw (u obu grup wpływ Postaw jest taki sam). Z jednej strony może to sugerować, że zwiększona percepcja zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych w grupie starszej, może wynikać bezpośrednio z silniejszych postaw Lękliwej i Krytycznej (które wpływają na zagrożenia egzystencjalno-tożsamościowe), ale założenie to sugerowałoby, że postawa Lękliwa i Krytyczna korelują z tym zagadnieniem znacznie mocniej, niż wskazuje na to aktualna analiza.

Zarówno dystans i krytyka współczesnego, dynamicznego świata, jak i obawa przed tym światem, współwystępuje z większą, subiektywną percepcją wszelkiego rodzaju zagrożeń dla rozwoju jednostki. U obu grup zależność (dodatnia) Postawy Krytycznej i Lękliwej wobec globalizacji z postrzeganymi zagrożeniami jest nasilona w podobny sposób. Jednakże tylko w przypadku Postawy Lękliwej istnieje dodatnia współzależność z niekonstruktywnymi obronami. Brak strategii w kierunku radzenia sobie z problemami tego świata, jest związane z większymi obawami wobec takiej rzeczywistości. Postawa Krytyczna i Lękliwa wydają się być mocniej związane z innymi zmiennymi: z postrzeganymi zagrożeniami i stosowanymi obronami psychospołecznymi (w niniejszym badaniu), stylami tożsamości (Senejko, Łoś, 2016) czy też np. ze stylami korzystania z Internetu (Senejko, Chmielewska-Łuczak, Łoś, 2013) niż Postawa Akceptująca. Ważnym aspektem wydaje się zbadanie w przyszłości dokładniej Postawy Akceptującej i tego, z jakimi aspektami życia człowieka może ona być związana oraz z czego może wynikać.

Przeprowadzone badanie było próbą scharakteryzowania fragmentu polskiego społeczeństwa pod względem subiektywnego podejścia do współczesnego, zglobalizowanego świata i wyzwań, które się w związku z tą rzeczywistością pojawiają. Podział rozwojowy młodych ludzi zaproponowany przez Arnetta (Arnett, 2000) na Wylaniającą się i Wczesną Dorosłość, w przypadku tych badań może pokrywać się z ilością doświadczeń zmian społeczno-ustrojowych, których doświadczali członkowie poszczególnych grup. Grupa młodsza miała okazję być świadkiem i świadomym uczestnikiem zmian po roku 2002 (Przystąpienie do Unii Europejskiej); natomiast grupa starsza mogła doświadczyć również przemian po roku 1989 (przemiana systemowa).

Szybko zmieniająca się dynamika współczesnego świata generuje wobec psychologii potrzebę tworzenia teorii wyjaśniających psychologiczne funkcjonowanie ludzi w trakcie takich zmian. W badaniu wykazano, że jeden z pośrednich skutków tych przemian — pojawienie się okresu Wylaniającej się Dorosłości; jest istotnym czynnikiem różnicującym reakcje badanych, którzy niegdyś należeli do jednej grupy wiekowej. Niebezpieczeństwo ludzie dostrzegają głównie w prze-

mianach technologicznych, a grupa starsza również w zagrożeniach dotyczących własnej tożsamości i sposobów egzystencji. O ile Postawa Krytyczna i Lękliwa związane są z postrzeganiem większej ilości zagrożeń, to obawa przed współczesnym światem jest również związana z większą ilością obron skierowanych w kierunku obrony własnego Ja.

OGRANICZENIA I PERSPEKTYWY

Zaprezentowane badanie było przeprowadzone z udziałem stosunkowo niewielkiej liczby badanych (N=304). W badaniu brały udział jednostki z całego zakresu danych grup wiekowych, tak więc w niektórych przypadkach rok różnicy pomiędzy badanymi decydował o zaliczeniu ich do innych grup wiekowych. W przyszłości należałoby zwrócić uwagę na zachowanie większej różnorodności wiekowej, na przykład odrzucając osoby będące bliskie przejścia do kolejnego okresu rozwojowego.

Badani byli również w większości w obu grupach wiekowych przedstawicielami osób o wyższym wykształceniu (lub kształcących się), mieszkających w dużych miastach. Zauważa to grupę, do której można uogólniać wyniki.

Ponieważ może istnieć powiązanie pomiędzy rodzajem postrzeganych zagrożeń globalizacyjnych a indywidualistycznym (skierowanym na Ja) i kolektywistycznym (skierowanym na My), jest to jeden z możliwych kierunków dodatkowych analiz.

Interesujące zróżnicowanie pomiędzy grupami badanymi w przypadku zagrożeń egzystencjalno-tożsamościowych, również pociąga za sobą potrzebę głębszego eksplorowania tego aspektu.

Jako że obawa przed światem związana jest ze stosowaniem obron ukierunkowanych na własne emocje i wydaje się znacznie mniej przystosowawcze niż dystans i krytyka tego świata, warto byłoby również zbadać dokładniej kierunek tych tendencji.

Zmiany społeczne jakie zachodzą na świecie, chociażby pojawienie się wyodrębnionej grupy Wylaniającej się Dorosłości czy zmiany w sposobach podejmowania prac zarobkowych, sprawiają, że potrzebujemy nowych narzędzi do diagnozy tego zjawiska. Postawy wobec globalizacji i reakcje na nią, zdają się być modelami pozwalającymi na zrozumienie ogólnego nastawienia ludzi do tych zmian. W przyszłości należałoby przyrzeć się również innym grupom badanych, a także charakteryzującym je innym różnicom indywidualnym, jakie mogą wiązać się zarówno z Postawami wobec globalizacji, jak i postrzeganiem zagrożeń globalizacyjnych. Istnieje ciągle zapotrzebowanie na większą ilość badań wskazujących na zależności pomiędzy tymi charakterystykami a innymi aspektami życia człowieka.

Literatura:

- Arnett, Jeffrey J.; 2000, *Emerging Adulthood. A theory of Development From the Late Teens Through the Twenties*; w: *American Psychologist*, vol. 55 (5), s. 469-480
- Arnett, Jeffrey J.; 2002, *The psychology of globalization*; w: *American Psychologist*, vol. 57 (10), s. 774
- Bandura, Albert; 2001, *The changing face of psychology at the dawning of a globalization era*; w: *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, vol. 42 (1), s. 12-24
- Bauman, Zygmunt; 1998a, *On glocalization: Or globalization for some, localization for some others*; w: *Thesis Eleven*, vol. 54 (1), s. 37-49
- Bauman, Zygmunt; 1998b, *Globalization: The human consequences*, Nowy Jork: Columbia University Press
- Bauman, Zygmunt; 2013, *Liquid modernity*, Cambridge: Polity Press
- Beck, Ulrich; 2015, *What is globalization?*, New Jersey: John Wiley & Sons
- Berry, John W.; 2008, *Globalisation and acculturation*; w: *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 32 (4), s. 328-336
- Berry, John W.; Uichol Kim; Thomas Minde; Doris Mok; 1987, *Comparative studies of acculturative stress*; w: *International migration review*, vol. 21 (3), s. 491-511
- Castells, Manuel; 2007, *Communication, power and counter-power in the network society*; w: *International journal of communication*, vol. 1 (1)
- Chi-yue, Chiu; Peter Gries; Carlos J. Torelli; Shirley Y. Y. Cheng; 2011, *Toward a Social Psychology of Globalization*; w: *Journal of Social Issues*, vol. 67 (4), s. 663-676
- Elliott, John; 2011, *Reconstructing teacher education* (vol. 221), Londyn, Waszyngton: The Falmer Press
- Erikson, Erik H.; 1959, *Identity and the life cycle: Selected papers*; w: *Psychological issues*, vol. 1
- Fukuyama, Francis; 2006, *The end of history and the last man*, New York: Simon and Schuster
- Friedman, Thomas L.; 2000, *The Lexus and the olive tree: Understanding globalization*. Londyn: Macmillan.
- Gelfand, Michele J.; Sarah L. Lyons; Janetta Lun; 2011, *Toward a psychological science of globalization*; w: *Journal of Social Issues*, vol. 67 (4), s. 841-853
- Giddens, Anthony; 1990, *The Consequences of Modernity* Cambridge; w: *Polity*, vol. 53 (83), s. 245-260
- Giddens, Anthony; 1991, *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*, San Francisco: Stanford University Press
- Giddens, Anthony; 2002a, *Runaway world: How globalisation is reshaping our lives*, Londyn: Profile books
- Giddens, Anthony; 2002b, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. Alina Szulżycka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Giddens, Anthony; 2007, *Over to you, Mr Brown: how Labour can win again*, Cambridge: Polity Press
- Guilford, Joy P.; 2000, *Fundamental statistics in psychology and education*, Islambad District (Pakistan): National Book Foundation
- Jedlińska, Renata; 2013, *Społeczny wymiar globalizacji — wybrane problemy*; w: *Studia Ekonomiczne*, Nr 139, s. 20-28
- Lachowicz-Tabaczek, Kinga; 2004, *The Role of lay theories in perception and adaptation to changes processes*; w: *Kolokwia Psychologiczne*, Nr 12, s. 53-68
- Ledzińska, Maria; 2012, *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*, Warszawa: Difin

- Łoś, Zbigniew; Alicja Senejko; 2013, Doświadczenie globalizacji diagnozowane kwestionariuszem „Świat-Ja” a style tożsamości młodzieży; w: Maria Straś-Romanowska (red.), Drogi rozwoju psychologii wrocławskiej: tom jubileuszowy z okazji 45-lecia studiów psychologicznych w Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 267-292
- Marsella, Anthony; 2012, Psychology and globalization: Understanding a complex relationship, w: Journal of Social Issues, vol. 68 (3), s. 454-472
- Melluish, Steve; 2014, Globalization, culture and psychology; w: International Review of Psychiatry, vol. 26 (5), s. 538-543
- Molden, Daniel C.; Carol S. Dweck; 2006, Finding „meaning” in psychology: a lay theories approach to self-regulation, social perception, and social development; w: American Psychologist, vol. 61 (3), s. 192
- Nobis, Adam; 2014, Globalne procesy, globalne historie, globalny pieniądz, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
- Oleszkowicz, Anna; Anna Misztela; 2015, How Do Young Poles Perceive Their Adulthood?; w: Journal of Adolescent Research, vol. 30 (6), s. 683-709.
- Oleszkowicz, Anna; Alicja Senejko; 2013, Psychologia dorastania: zmiany rozwojowe w dobie globalizacji, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Prilleltensky, Isaac; 2012, The what, why, who, and how of globalization: What is psychology to do?; w: Journal of Social Issues, vol. 68 (3), s. 612-629
- Sampson, Edward E.; 1989, The challenge of social change for psychology: Globalization and psychology's theory of the person; w: American Psychologist, vol. 44 (6), s. 914
- Schwartz, Shalom H; 2014, Rethinking the concept and measurement of societal culture in light of empirical findings; w: Journal of cross-cultural Psychology, vol. 45 (1), s. 5-13.
- Senejko, Alicja; 2010, Obrona psychologiczna jako narzędzie rozwoju. Na przykładzie adolescencji, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Senejko, Alicja; 2015, Specyfika doświadczanych zagrożeń globalizacyjnych a Postawy do globalizacji; niepublikowany referat wygłoszony na XXIV Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej w Warszawie
- Senejko, Alicja; Zbigniew Łoś; 2011, Style tożsamości a doświadczanie globalizacji przez adolescentów; referat wygłoszony podczas XX Jubileuszowej Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej w Krakowie
- Senejko, Alicja; Zbigniew Łoś; 2016, Attitudes toward globalization and identity styles; w: Roczniki Psychologiczne, Nr 19 (2), s. 315-332
- Senejko, Alicja; Dorota Chmielewska-Łuczak; Zbigniew Łoś; 2013, Attitudes Towards Globalization and Styles of Internet Use; w: Jolanta Kowal, Narcyz Roztocki, Roland Weistroffer (red.), ICT Management for Global Competitiveness and Economic Growth in Emerging Economies (ICTM), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.106
- Wilczyński, Waclaw; 2005, Polski przełom ustrojowy 1989-2005: ekonomia epoki transformacji, Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
- Wittgenstein, Ludwig; 1972, Dociekania filozoficzne, tłum. Bogusław Wolniewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN